

Brukskamrens Virsko

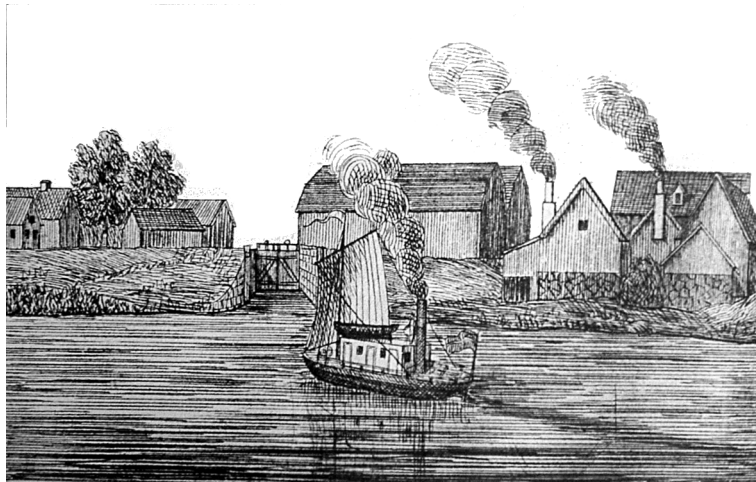
Bengt Antonsson

Bildtext pärmens framsida: Dörröverstycket från 1700-talet i Herman Lagercrantz arbetsrum på Wirso herrgård med allegorier över bergsbruk och räkenskaper. En putto svingar hammaren med malmförande berg i bakgrunden och en annan studerar räkenskaperna.

Bildtext pärmens första insida: Skogsförvaltare J M Janssons Skogskarta från 1897 med förslag till järnväg Örebro-Krylbo. Förslaget förkastades till förmån för alternativet norr om Åmanningen med större trafikunderlag. Siffrorna anger beståndens ålder.

Bildtext pärmens sista insida: Kartan ritades omkring 1750 och reviderades av Eric Nordewall på 1770-talet inför byggandet av Strömsholms kanal.

Pärmens rygg har färgen från *Wirso Gröna Garantirör*, en symbol för hög kvalitet.

Detalj på karta över Strömsholms kanal och farled 1867 graverad för turistbruk. Litografi av Th Blomqvist.

Boken utgiven år 2009 på eget förlag

Copyright: Bengt Antonsson

Layout: ~~TEXT~~ Anders Källström, Vänge 2009

Tryck: Wikströms Tryckeri AB, Uppsala 2009

ISBN 978-91-633-5133-4

Innehåll

Förord	ix	Stålrörverk	35
Wirso Bruk	1	Gasverk	36
Bruket	2	<i>Flex, flexibla stålrör</i>	36
Bygden	2	Plaströrverk	36
Natur	6	Industriplast	37
<i>Rudtjärnsgrottorna</i>	8	Kopparrör	37
Bruket	10	Fjärrvärmerör	37
Bruksanda	10	Systemföretag	37
Gammal bruksidyll	14	Data	37
Kommunikationer	14	Strålningsföretag	38
<i>Vägar</i>	16	Bostäder	39
<i>Postlinjer</i>	19	Samhällsfunktioner	40
<i>Postkontor</i>	20	Marknader	41
<i>Kanaler</i>	21	Ägare	41
<i>Flottleder</i>	22	<i>Salmon Niclison och Helga Enbjörns-</i>	
<i>Järnvägar</i>	22	<i>dotter</i>	41
<i>Linbanor</i>	25	<i>Walborg Salmonsdotter</i>	42
<i>Teletrafik</i>	25	<i>Elin Salmonsdotter</i>	42
<i>Flyg</i>	26	<i>Olof</i>	42
Verksamheter	26	<i>Johan III</i>	42
<i>Smältsmedja</i>	26	<i>Pontus de la Gardie</i>	42
<i>Kvarn</i>	28	<i>Johan de la Gardie</i>	44
<i>Sågverk</i>	28	<i>Görvel Posse</i>	44
<i>Tegelbruk</i>	28	<i>Katarina de la Gardie</i>	44
<i>Rederi</i>	29	<i>Christoffer Didricson Boije</i>	44
<i>Jakt</i>	29	<i>Eric Christofferson Boije</i>	44
<i>Fiske</i>	29	<i>Margareta Söderholm</i>	44
<i>Egendomsförvaltning</i>	30	<i>Margareta Boije</i>	45
<i>Manufaktursmedja</i>	31	<i>Elisabeth Boije</i>	45
<i>Handelsträdgård</i>	33	<i>Anna Margareta von Walcker</i>	45
<i>Kraftrörelse</i>	33	<i>Lage Meijendorff von Yxkull</i>	46
<i>Traktoragentur</i>	35	<i>Fredrica Magdalena von Düben</i>	46
		<i>Niclas Sahlgren</i>	46
		<i>Anna Margareta Sahlgren</i>	47
		<i>August Alströmer</i>	47
		<i>Anna Margareta Alströmer</i>	47
		<i>Nils Silfverschiöld</i>	47
		<i>Anna Margareta Silfverschiöld</i>	47
		<i>Ulrica Catarina Silfverschiöld</i>	47
		<i>Christina Silfverschiöld</i>	47
		<i>Sara Augusta Silfverschiöld</i>	47
		<i>Nils August Silfverschiöld</i>	47
		<i>Carl Fredrik von Hermansson</i>	47
		<i>Oscar II och Alrutz & Co</i>	48
		<i>Herman Lagercrantz</i>	48

<i>Börsnoterat</i>	52	Musikanterna	83
<i>Gränges AB</i>	52	Mästersmeder	84
<i>AB Electrolux</i>	52	<i>Mästersmeden Petter Bovin</i>	84
<i>Outokumpu</i>	52	<i>Mästersmeden Carl Petter Hammar-</i>	
<i>Asko</i>	52	<i>bäck.</i>	85
<i>Uponor Oyj</i>	52	Revisorn.	85
<i>Rautaruukkio Oyj.</i>	52	Skogsarbetaren	85
<i>Componenta Oyj</i>	52	Soldaterna.	86
Museerna	53	Söderbergs Lina.	86
Bruksmuseet.	53	Trotjänarinnan	87
Industrimuseet	54	Verkmästaren	88
<i>Vita magasinet</i>	54	Bruksägarna och några släktingar. . .	88
<i>Lagercrantzka Minnesrummet. . . .</i>	54	<i>Amiralen</i>	88
<i>Virso historiska arkiv</i>	56	<i>De norska kronjuvelerna</i>	89
Gnarp	57	<i>Kyrkoplikten</i>	89
Virsobor	58	<i>Sjuglasvagnen och Älvsbacka</i>	90
Adjutanten	58	<i>Stockholms räddare.</i>	92
Befallningsmannen	58	Boendet	94
Bruksdisponenter, förvaltare och		Invandring	94
inspektorer	59	<i>Bakgrund</i>	94
Fattighjonet	61	<i>Ägarna</i>	95
Företagarna	62	<i>Skogsfinnar</i>	95
Gnarp-Johannes	64	<i>Smältsmeder</i>	95
Hennes nåd	64	<i>Industriarbetare i 1900-talets början.</i>	95
Herrgårdsfolket	67	<i>Krigsbarn</i>	95
Idrottsmännen.	69	<i>Flyktingar undan krigen 1939–1944 .</i>	95
Industriarbeterskan	70	<i>Italienare</i>	96
Jeppe	71	<i>Stormfällningen 1954</i>	96
Konstnärer i Lagercrantz-släkten . . .	72	<i>Vietnamdesertörer</i>	96
Kusken	72	<i>Ungrare</i>	96
Landbonden	73	<i>Invandring från Norge 1989/1990 . .</i>	96
Landbondens dotter.	73	<i>Övriga.</i>	96
Lingärds-Hedda	74	Invandring från Finland 1950–1980. .	96
Ministern	74	<i>Rekrytering</i>	97
<i>Elfvestorp.</i>	74	<i>Arbetsplats</i>	97
<i>Ferna</i>	75	<i>Skola</i>	98
<i>Ferna fideikommiss omgivningar</i>		<i>Föreningsliv.</i>	98
<i>omkring 1880</i>	76	<i>Äldreomsorg</i>	98
<i>Larsbo-Norns AB</i>	80	<i>Språk</i>	98
<i>Ramnäs</i>	80	<i>Assimilering</i>	99
<i>Sveagruvan</i>	81		

Bebyggelse i samhället	100	<i>Virso Soumi-Seura, Virso Fins-</i>	
<i>Kartor</i>	100	<i>ka Förening</i>	152
<i>Namn</i>	101	<i>Virso Fiskevårdsförening</i>	152
<i>Bruksområdet</i>	102	<i>Virso Fotoklubb</i>	152
<i>De sju strömmarna i Virso</i>	106	<i>Framtid för Virso</i>	152
<i>Utgården Felingen</i>	109	<i>Virso Gille</i>	152
<i>Gammelby hemman</i>	110	<i>Virso Husmorsförening</i>	153
<i>Gården Gnarp</i>	111	<i>Virso IF</i>	153
<i>Nordanö hemman</i>	112	<i>Virso IK</i>	153
<i>Näs hemman</i>	113	<i>Virso Jaktklubb</i>	153
<i>Lövvikstorp</i>	113	<i>NTO-logen 935 Linnea</i>	153
<i>Herrgården</i>	113	<i>Metall avd 233 Virso</i>	153
<i>Vapensamlingen</i>	121	<i>Virso Personalförening</i>	154
<i>Kyrkan</i>	122	<i>Virso PRO</i>	154
<i>Bostäder</i>	130	<i>Ramnäs-Virso Hembygdsförening</i> .	154
<i>Mat och dryck</i>	131	<i>Virso bokretsen av Svenska Röda</i>	
<i>Äktenskapsbestyr</i>	132	<i>Korset</i>	154
<i>Titlar och namn</i>	133	<i>Socialdemokratiska kvinnoklubben</i> .	154
<i>Folktro</i>	134	<i>Virso Bruks Tjänstemannaklubb</i> .	154
<i>Etik och moral</i>	135	<i>Virso Trädgårdsförening</i>	154
<i>Bränder och olyckor</i>	137	<i>SK Trim</i>	155
<i>Brandskydd</i>	139	<i>Virso Unga Örnar</i>	155
Läsarbruket	139		
<i>Ägarna och folkrörelserna</i>	139	Grannar	156
<i>Samfund och församlingar</i>	142	<i>Fermansbo</i>	156
Skolor	146	<i>Hörnsjöfors</i>	156
Hälsa- och sjukvård	147	<i>Lugnet</i>	158
Fattigvård och äldreomsorg	147	<i>Norr Ål</i>	160
<i>Lagstiftning</i>	148	<i>Seglingsberg</i>	160
<i>Virso befolkning</i>	148	<i>Stormossen</i>	162
<i>Fördelstagare</i>	148	<i>Första världskriget</i>	162
<i>Luffare</i>	149	<i>Stormossen, 1920-talet</i>	163
<i>Gratior</i>	149	<i>Stormossen, andra världskriget</i> . . .	163
<i>Vadstena krigsmanshuskassa</i>	149	<i>Stormossen, söder Fläckebovägen</i> . .	165
<i>Norbergs och Ramnäs Hammar-</i>		<i>Svartån</i>	166
<i>smedslåda</i>	149	<i>Trummelsberg</i>	166
<i>Ramnäs Fattig Cassa</i>	150	<i>Vallsjö hammare</i>	170
<i>Virso Sjuk- och Begravningskassa</i> .	150	<i>Rågångar</i>	171
<i>Virso Sjukhus</i>	150		
<i>Virso Fattigrote</i>	150	Bilagor	173
Föreningar	152	1 Bruksredovisning	174
<i>Virso Arbetares Byggnadsförening</i> .	152	2 Bergverksrelationer	179
<i>Virso Brottarklubb</i>	152	3 Skuldsättning	183
<i>Virso Båtsällskap</i>	152	4 Markaffärer	184

5 Bolagsbildningar	186	20 Bouppteckning	271
6 Sjöfart.	188	21 Bruknings-Contract.	280
7 Trämassefabrik	191	22 Lagercrantzka brevsamlingen	283
8 Gammelby 1887	205	23 Nordanö by	294
9 Forande 1887	216	24 Smideshammare 1767	296
10 Kolavräkning 1887	217	Betalningsmedel, vikt och mått	299
11 Milkolning och forande	218	Ordlista	302
12 Wirso 1888–1890	224	Källor och litteratur	312
13 Dagbok för Wirso Gård.	225	Personregister	316
14 Smedjans utveckling	237	Bildregister	324
15 Stålrörverket	247		
16 Plaströrverket	261		
17 Contract med Smederna	263		
18 Mantalsskrifning	266		
19 Avräkningsbok 1866	267		

Förord

Bruksbokhållaren behövde vid sitt inträde på bruksbanan icke kunna något, dugde därtill alla som icke dugde till något annat, och många som försökt sig på annat och befunnits odugliga komma på bruk. Så skrev Gustaf Schröder i den första realistiska svenska arbetarskildringen med erfarenheter från värmländska bruk på 1840-talet, *En bruksbokhållares minnen*. Jag hade inte läst Schröder när jag 1953 kom på bruk och förändringarna hade sedan 1840 varit stora. Bruksbokhållaren noterade och registrerade inte längre ensam, han hade fått medarbetare och mellan bruksbokhållaren och bruksdisponenten fanns också en brukskamrer. Vid sidan av siffersamlandet hade information till ägare, anställda, det allmänna och många andra blivit väsentligt.

Brukskamrern hade bland mycket annat att se till att det fanns pengar till löneutbetalningar, upprätta bokslut och informera ägare, skattemyndigheter, banker och anställda om ställningen, hålla reda på mellanhavanden med kunder, leverantörer, anställda och banker och se till att avtal dokumenterades och bevarades.

Muhrs Brukskatekes från 1800-talets början ingick inte i kurslitteraturen vid någon av mina skolor. Jag fick frågan, om jag läst den, någon av de första veckorna som nyanställd

brukstjänsteman vid tre bruk, Uddeholm 1953, Nyby 1959 och Virso 1978. Livet på bruket styrdes av strikta regelverk. Mellan 1637 och 1857 bestämde Bergskollegium tillverkningsvolymer och -metoder, konventikelplakatet från 1726 reglerade det religiösa livet. Det fanns dessutom oskrivna normer för överklassen i herrgården och brukspatronens rättigheter och skyldigheter i verk och bland bruksbefolkning.

Herman Lagercrantz, det moderna Virsos skapare, beskriver i sin memoarbok från 1944 *I skilda världar* två av Virsos världar, den aristokratiska överklassens liv på Virso herrgård och Brukets industriella utveckling. Jag ger med många sidoblickar några glimtar därför och av bruksägare, bergsmän, landbönder, smältsmeder, lantarbetare, industriarbetare, fattighjon och andra. Mina källor är de handlingar som finns i Virso historiska arkiv och litteratur om Bruket men också mycket som berättats för mig under min tid i Virso. Urvalet har skett utan strikt vetenskaplig källkritik och några berättelser kan vara vandringssägner. Min utsiktspunkt och bakgrund ger en bild av ett annorlunda Bruk.

Ett varmt tack till alla Virsobor och alla andra som berättat för mig och gett underlag till denna bok, ingen nämnd och ingen glömd!

Virso i augusti 2009

Bengt Antonsson, f d brukskamrer